

Uchwała Nr 161/XXXI/2021

RADY POWIATU GORZOWSKIEGO

Z dnia 26 kwietnia 2021 r.

w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Działań Na Rzecz Osób Niepełnosprawnych w Powiecie Gorzowskim na lata 2021-2026.

Na podstawie art. 12 ust. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1988r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2020 r., poz. 920) w związku z art. 19 pkt. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2020 r. poz. 1876 ze zm.), art. 35a ust. 1 pkt. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2021 r. poz. 573) Rada Powiatu Gorzowskiego uchwala, co następuje:

§ 1

Przyjmuje się Powiatowy Program Działań Na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2021-2026, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Gorzowskiego

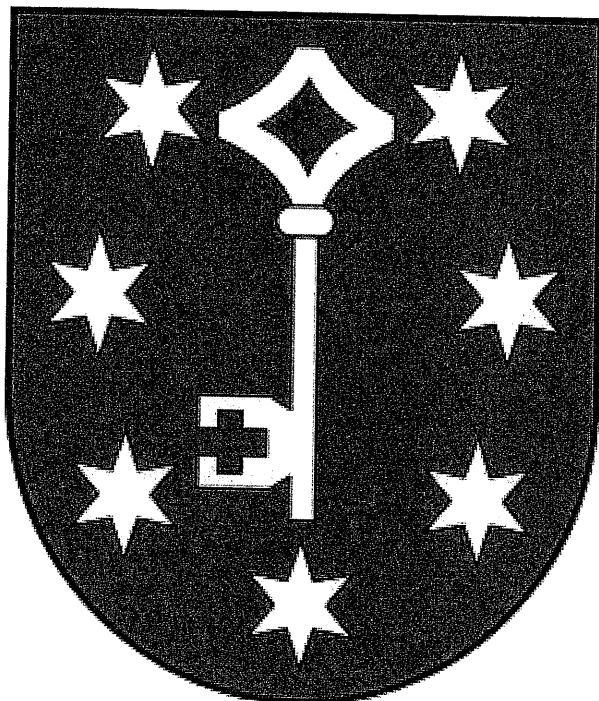
§ 3

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady

Andrzej Kail

Załącznik do Uchwały Nr 161/XXXI/2021
Rady Powiatu Gorzowskiego
z dnia 16 kwietnia 2021r.

**Powiatowy Program Działań na Rzecz Osób
Niepełnosprawnych w Powiecie Gorzowskim
na lata 2021-2026**

SPIS TREŚCI:

WSTĘP.....	3
1. CEL I PROCES TWORZENIA PROGRAMU.....	4
2. DEFINICJA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI.....	5
3. DIAGNOZA PROBLEMU NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI W POWIECIE GORZOWSKIM.....	6-9
4. FUNKCJONOWANIE POWIATOWEGO ZESPOŁU DO SPRAW ORZEKANIA O STOPNIU NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI	9-11
5. REHABILITACJA SPOŁECZNA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH.....	11-17
6. REHABILITACJA ZAWODOWA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH.....	17-19
7. INSTYTUCJE SŁUŻĄCE REHABILITACJI OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH.....	20-25
8. ANALIZA SWOT DOTYCZĄCA PROBLEMATYKI OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W POWIECIE GORZOWSKIM.....	26-29
9. CELE GŁÓWNE I SZCZEGÓŁOWE PROGRAMU.....	29-32
10. CZAS TRWANIA I ADRESACI PROGRAMU.....	33
11. MONITOROWANIE	33
12. PODSUMOWANIE.....	33-34
13. SPIS TABEL.....	35

WSTĘP

Działania na rzecz osób z niepełnosprawnością są zadaniem ogólnospołecznym oraz ważnym elementem polityki państwa, której celem jest minimalizowanie skutków niepełnosprawności oraz zaspokajanie potrzeb tych osób we wszystkich obszarach życia. Rozpoznanie i analiza potrzeb osób z niepełnosprawnością, a także podjęcie działań mających na celu wyeliminowanie przeszkód utrudniających osobom niepełnosprawnym aktywny udział w życiu społecznym, zapobiega marginalizacji i wykluczeniu społecznemu tej grupy osób. Powiatowy Program Działań na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością ma na celu eliminację przeszkód, które utrudniają aktywny udział w życiu społecznym, zapobiegają marginalizacji i wykluczeniu społecznemu tej grupy osób. Program przedstawia projekty i inwestycje, które pozwolą osobom z niepełnosprawnością na integrację z lokalną społecznością, stworzą warunki do rehabilitacji społecznej, zawodowej, oraz usprawnią edukację tej grupy osób, a także zapewnią poszanowanie i egzekwowanie ich praw. Powiatowy Program Działań na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością ma charakter otwarty, a stopień ogólności zawartych w programie działań został tak opracowany, aby umożliwić w przyszłości podejmowanie różnorodnych inicjatyw oraz włączanie na różnych etapach jego realizacji nowych podmiotów, realizatorów, uczestników. Celem programu jest zminimalizowanie skutków niepełnosprawności oraz umożliwienie zaspokojenia potrzeb osób z niepełnosprawnością w różnych obszarach życia.

Założenia Programu są zgodne z Celem strategicznym Powiatowej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych i Wspierania Osób Niepełnosprawnych dla Powiatu Gorzowskiego na lata 2016-2026 – wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych.

Cele i zadania Programu są również uzupełnieniem dla zapisów dotyczących wsparcia osób niepełnosprawnych zawartych w innych dokumentach strategicznych na poziomie krajowym, wojewódzkim czy powiatowym.

Powiatowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych w Powiecie Gorzowskim na lata 2021-2026 powstał na podstawie art. 35 a ust.1 pkt. 1 ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 r. (Dz. U. 2020r. poz. 426 ze zm.).

1. CEL I PROCES TWORZENIA PROGRAMU

Osoby niepełnosprawne to jedna z grup najpoważniej zagrożonych wykluczeniem, jest ona stosunkowo liczna. Z racji pewnych ograniczeń w zakresie ich funkcjonowania w wielu obszarach życia społecznego stają się oni grupą wymagającą odpowiedniego wsparcia na poziomie lokalnej polityki społecznej.

Program powstał na bazie przeprowadzonej wcześniej diagnozy sytuacji społecznej osób niepełnosprawnych zamieszkałych w Powiecie Gorzowskim.

Dokument został przygotowany w oparciu o dane statystyczne przekazane przez Ośrodki Pomocy Społecznej, Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności nr 2 w Gorzowie Wielkopolskim oraz Powiatowy Urząd Pracy w Gorzowie Wielkopolskim. Analizą objęto informacje, sprawozdania i opracowania na podstawie, których dokonano oceny ogólnej sytuacji społecznej w Powiecie, a następnie identyfikacji głównych problemów dotyczących osób niepełnosprawnych.

Powiatowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2021-2026 składa się z dziesięciu rozdziałów.

Na wstępie opisana jest idea i założenia programu. Rozdział pierwszy opisuje cel i proces tworzenia Programu. Drugi rozdział zawiera definicję niepełnosprawności. Trzeci rozdział stanowi pogłębioną diagnozę problemu niepełnosprawności w odniesieniu do Powiatu Gorzowskiego.

Czwarty rozdział opisuje funkcjonowanie Powiatowego Zespołu ds. Orzekania Niepełnosprawności w Gorzowie Wielkopolskim. W piątym i szóstym rozdziale Programu opisane są realizowane przez Powiat Gorzowski zadania Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. W rozdziale siódmym opisane są instytucje zlokalizowane na terenie Powiatu Gorzowskiego wspierające osoby niepełnosprawne tj. DPS, ŚDS, WTZ, OSW.

W rozdziale ósmym w oparciu o analizę SWOT, uchwycony został potencjał otoczenia osób niepełnosprawnych. W rozdziale dziewiątym przedstawione są cele główne i szczegółowe Programu oraz wskaźniki niezbędne do jego ewaluacji. Rozdział dziesiąty dotyczy czasu trwania oraz adresatów Programu.

2. DEFINICJA NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

Definicja niepełnosprawności zawarta jest w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2020r. poz. 426 ze zm.). Niepełnosprawność oznacza trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. Definicja ta daje podstawy do określenia trzech stopni niepełnosprawności, a mianowicie: lekki, znaczny i umiarkowany. Każdy z tych stopni określa stan zdrowia z uwzględnieniem kryterium zawodowego.

Znaczny stopień niepełnosprawności – określa osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagającą, w celu pełnienia ról społecznych, stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji;

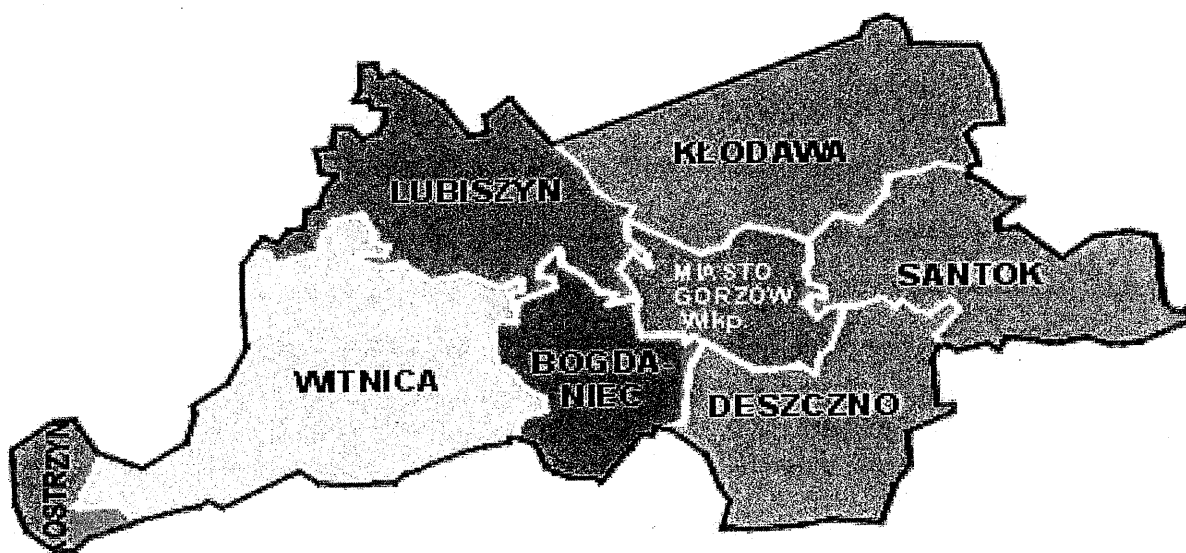
Umiarkowany stopień niepełnosprawności – określa osobę z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej lub wymagającą czasowej albo częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych ;

Lekki stopień niepełnosprawności – określa osobę o naruszonej sprawności organizmu, powodującej w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy, w porównaniu do zdolności, jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych z pełną sprawnością psychiczną i fizyczną, lub mającą ograniczenia w pełnieniu ról społecznych dające się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne.

Inaczej definiuje niepełnosprawność, przyjęta przez Sejm uchwała z dnia 1 sierpnia 1997r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych: „Niepełnosprawnymi są osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi”.

3. DIAGNOZA PROBLEMU NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI W POWIECIE GORZOWSKIM

W skład Powiatu Gorzowskiego wchodzi przygraniczne miasto Kostrzyn nad Odrą, stanowiące ośrodek przemysłu, handlu i usług z rozwijającą się specjalną strefą ekonomiczną, stanowiącą znakomite miejsce dla inwestycji; miasto i gmina Witnica oraz pięć wiejskich gmin otaczających miasto Gorzów Wielkopolski: Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa, Lubiszyn i Santok stanowiących zarówno zaplecze żywnościowe jak i strefę ekspansji osiedleńczej ośrodka wojewódzkiego, który jest również siedzibą władz powiatu.

Powierzchnia powiatu wynosi ogółem 1 214 km². Zamieszkuje go 72054 tys. osób, z czego 36416 osób w miastach.

W poszczególnych gminach ludność wygląda następująco:

Gmina Santok - 8734 mieszkańców.

Gmina Deszczno - 10039 mieszkańców.

Gmina Kłodawa - 8723 mieszkańców.

Gmina Bogdaniec - 7109 mieszkańców.

Gmina Witnica - 12811 mieszkańców.

Gmina Lubiszyn - 6898 mieszkańców.

Kostrzyn nad Odrą - 8729 mieszkańców.

Gęstość zaludnienia wynosi 59,35 osób na km². (dane GUS na dzień 30.06.2020r.)

Tabela nr 1: Informacja o liczbie osób, którym udzielono świadczeń z OPS ze względu na niepełnosprawność.

Miasto/Gmina	2016	2017	2018	2019	2020
Kostrzyn	148	82	71	67	64
Witnica	175	180	182	180	146
Lubiszyn	173	162	142	112	126
Deszczno	94	92	88	76	85
Kłodawa	166	227	205	207	135
Bogdaniec	114	106	117	113	98
Santok	333	326	309	300	292
Razem	1203	326	1114	1055	946

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z OPS

Na podstawie danych uzyskanych z poszczególnych ośrodków pomocy społecznej z terenu Powiatu Gorzowskiego stwierdza się, że w badanym okresie udzielana była duża liczba świadczeń z pomocy społecznej ze względu na posiadaną niepełnosprawność. Oznacza to, że osoby niepełnosprawne znajdowały się wielokrotnie w bardzo trudnej sytuacji finansowej. Z otrzymanych danych wynika również wniosek, iż znacznie zmniejszyła się ilość osób korzystających z pomocy. W całym powiecie w roku 2016 udzielono pomocy z uwagi na niepełnosprawność **1203** osobom, a w roku 2020 ilość tych osób wynosiła już **946**.

Tabela nr 2: Liczba osób bezrobotnych niepełnosprawnych w Powiecie Gorzowskim w latach 2016-2020.

Liczba osób bezrobotnych niepełnosprawnych w Powiecie Gorzowskim w latach 2016-2020	
2016	182
2017	131
2018	120
2019	101
2020	113
Razem:	647

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PUP w Gorzowie Wielkopolskim

W 2016 r. zarejestrowanych było **182** osoby bezrobotne z orzeczoną niepełnosprawnością, natomiast w 2020 r. było ich **113** osób. Zatem liczba osób bezrobotnych niepełnosprawnych w Powiecie Gorzowskim ma tendencję malejącą.

Tabela nr 3: Stan bezrobotnych niepełnosprawnych według miejsca zamieszkania miasto-wieś w latach 2016-2020.

Stan bezrobotnych na koniec grudnia	Liczba bezrobotnych niepełnosprawnych zamieszkałych na terenach miejskich			Liczba bezrobotnych niepełnosprawnych zamieszkałych na terenach wiejskich	
	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni	Ogółem	Kobiety
2016	52	34	18	130	58
2017	46	35	11	85	32
2018	35	23	12	85	30
2019	27	23	4	74	33
2020	33	22	11	80	35
Razem:	193	137	56	454	188

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PUP w Gorzowie Wielkopolskim

Z powyższej tabeli wynika, że największą liczbę bezrobotnych niepełnosprawnych stanowią mieszkańcy terenów wiejskich, a w szczególności są to mężczyźni.

Tabela nr 4: Wykształcenie osób bezrobotnych niepełnosprawnych z Powiatu Gorzowskiego w latach 2016-2020.

Stan bezrobotnych na koniec grudnia	Liczba bezrobotnych niepełnosprawnych z Powiatu Gorzowskiego według wykształcenia				
	Wyższe	Policealne i średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Podstawowe/gimnazjalne i poniżej
2016	10	40	12	67	53
2017	11	36	9	37	38

2018	11	29	7	41	32
2019	10	17	12	29	33
2020	10	19	12	44	28
Razem:	52	141	52	218	184

Źródło: : opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PUP w Gorzowie Wielkopolskim

Największą grupę bezrobotnych niepełnosprawnych z Powiatu Gorzowskiego zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w Gorzowie Wielkopolskim w latach 2016-2020 stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym - było ich 218. Drugą nie mniej liczną grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym/gimnazjalnym i poniżej 184 . Trzecią grupę stanowiły osoby z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym.

4. FUNKCJONOWANIE POWIATOWEGO ZESPOŁU DO SPRAW ORZEKANIA O STOPNIU NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI.

W Powiecie Gorzowskim wydawaniem orzeczeń o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności zajmuje się Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności.

Orzeczenia, poza ustaleniem niepełnosprawności lub stopnia niepełnosprawności, zawierają wskazania dotyczące w szczególności:

- odpowiedniego zatrudnienia uwzględniającego psychofizyczne możliwości danej osoby, szkolenia, w tym specjalistycznego,
- zatrudnienia w zakładzie aktywności zawodowej,
- uczestnictwa w terapii zajęciowej,
- konieczności zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze oraz pomoce techniczne ułatwiające funkcjonowanie danej osoby,
- korzystanie ze środowiskowego wsparcia w samodzielnej egzystencji, przez co rozumie się korzystanie z usług socjalnych, opiekuńczych, terapeutycznych i rehabilitacyjnych świadczonych przez sieć instytucji pomocy społecznej, organizacje pozarządowe oraz inne placówki,
- konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji,
- konieczność stałego współudziału, na co dzień opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji,

- spełnienia przez osobę niepełnosprawną przesłanek określonych w art.8 ust.1 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym,
- prawa do zamieszkania w osobnym pokoju.

Zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności ustala trzy stopnie niepełnosprawności, które stosuje się do realizacji celów określonych ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych: znaczny, umiarkowany oraz lekki.

Tabela nr 5: Liczba wniosków przyjętych w Powiecie Gorzowskim do rozpatrzenia.

Lp.	Wyszczególnienie	2016	2017	2018	2019	2020
1	W sprawie wydania orzeczenia o stopniu niepełnosprawności	1403	1470	1468	1621	1379
2	W sprawie wydania orzeczenia o niepełnosprawności	212	189	186	209	218

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z PZON nr 2 w Gorzowie Wielkopolskim

Tabela nr 6: Liczba wniosków przyjętych przez PZON według celu złożenia wniosku.

Lp.	Cel złożenia wniosku	2016	2017	2018	2019	2020
1	Odpowiednie zatrudnienie	523	533	478	535	468
2	Uzyskanie zasiłku pielęgnacyjnego	418	403	381	410	346
3	Zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze	89	59	77	69	74
4	Korzystanie z systemu środowiskowego wsparcia	423	424	509	601	496
5	Przyznanie karty parkingowej	89	89	99	100	77
6	Inne	52	94	66	59	72

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z PZON nr 2 w Gorzowie Wielkopolskim

W badanym okresie zmniejszyła się liczba wniosków o 24 składanych w Powiatowym Zespole ds. Orzekania o Niepełnosprawności o wydanie orzeczenia o stopniu niepełnosprawności, natomiast o wydanie orzeczenia o niepełnosprawności zwiększyła się o 6.

W 2020 r. 496 osób wskazało, jako powód złożenia wniosku o ustalenie stopnia niepełnosprawności możliwość korzystania z systemu środowiskowego wsparcia, natomiast 468 znalezienie odpowiedniego zatrudnienia

Tabela nr 7: Liczba wydanych orzeczeń o niepełnosprawności bądź też orzeczeń o stopniu niepełnosprawności.

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba wydanych orzeczeń			
		2016	2017	2018	2019
1.	Orzeczenie o niepełnosprawności	214	185	174	199
2.	Orzeczenie o lekkim stopniu niepełnosprawności	120	105	114	114
3.	Orzeczenie o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności	293	269	250	232
4.	Orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności	163	173	144	176

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z PZON nr 2 w Gorzowie Wielkopolskim

Z danych zawartych w tabeli wynika, że ilość wydanych orzeczeń o niepełnosprawności bądź stopniu niepełnosprawności uległa zmniejszeniu.

Tabela nr 8: Liczba wydanych legitymacji osoby niepełnosprawnej.

Lp.	Wyszczególnienie	2016	2017	2018	2019	2020
	Liczba legitymacji	418	402	375	406	251

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z PZON nr 2 w Gorzowie Wielkopolskim

5. REHABILITACJA SPOŁECZNA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Rehabilitacja społeczna jest procesem, który zmierza do przywrócenia samodzielności społecznej osobie jej pozbawionej, a tym samym znajdującej się poza nawiasem życia społecznego. Celem rehabilitacji społecznej jest umożliwienie osobom z niepełnosprawnością uczestnictwa w życiu społecznym. Każdy członek społeczności ma prawo korzystać ze zdobyczy jakie ta społeczność wypracowała. Rehabilitacja społeczna obejmuje również edukację osób zdrowych w zakresie koniecznym dla zrozumienia potrzeb osób z niepełnosprawnością i akceptacji ich jako pełnoprawnych członków społeczeństwa. Proces ten musi objąć także rodziny, by jako pierwsze zaakceptowały osobę z niepełnosprawnością

w domu i stworzyły jej korzystne warunki do życia. Oznacza to, że podstawą rehabilitacji społecznej jest rehabilitacja rodzinna. Likwidacja wszystkich barier uniemożliwiających pełne funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością powinna być ważną sprawą dla ogółu społeczeństwa.

Zadania z zakresu rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych są realizowane przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Gorzowie Wielkopolskim. W ramach środków otrzymanych z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych PCPR udziela wsparcia osobom niepełnosprawnym posiadającym aktualne orzeczenia o stopniu niepełnosprawności bądź orzeczenia o grupie inwalidzkiej. Osoba niepełnosprawna może ubiegać się o częściowe dofinansowanie do:

- likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych,
- pobytu na turnusie rehabilitacyjnym,
- zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, ortopedyczny i środki pomocnicze,
- sportu, kultury, rekreacji i turystyki osób niepełnosprawnych,
- tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej.

Likwidowanie barier wynikających z indywidualnych potrzeb osób z niepełnosprawnością jest jednym z priorytetowych zagadnień związanych z realizacją zadań powiatu na rzecz osób obciążonych problemem niepełnosprawności. Ze względu na wysokie koszty likwidacji barier, często związanych z wysokimi kosztami adaptacji mieszkań i domów lub zakupu specjalistycznego sprzętu ułatwiającego funkcjonowanie i komunikowanie z otoczeniem, szczególnie istotne staje się wsparcie finansowe przedsięwzięć nakierowanych na ich likwidację. W poniższej tabeli przedstawiono liczbę osób korzystających z tego zadania oraz kwoty wydatkowane na jego realizację:

Tabela nr 9: Pomoc na likwidację barier architektonicznych, technicznych i w komunikowaniu się.

Lp.	Wyszczególnienie	lata				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Liczba osób, które uzyskały dofinansowanie	17	17	10	24	16
2	Wartość dofinansowania ze środków PFRON w zł	118 544	118 557	82 882	98 166	80 809

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PCPR w Gorzowie Wielkopolskim

Osoby z niepełnosprawnością najchętniej korzystają z dofinansowania do likwidacji barier architektonicznych. Jednak ze względu na konieczność znaczącego uczestnictwa

w procesie likwidacji barier (wkład własny, który może być wysoki) wiele osób nie podejmuje się wykonania zadania. Bariery techniczne oraz w komunikowaniu się cieszą się także dużym powodzeniem. Niemniej jednak należy zaznaczyć, że wszystkie zadania realizowane ze środków PFRON są ważnym elementem systemu wsparcia dla osób z niepełnosprawnością. Z tego rodzaju dofinansowań, korzysta wiele osób. Jedynym problemem są niewystarczające środki, przekazywane corocznie powiatowi przez PFRON.

Dofinansowania w latach 2016-2020 w ramach trzech typów barier dotyczyły m.in.:

- dostosowania łazienki do potrzeb osób niepełnosprawnych,
- wybudowania podjazdu,
- wykonania c.o.,
- zakupu podnośnika wannowego, sufitowego,
- zakupu schodołazu,
- zakupu oprogramowania MÓWik,
- zakupu roweru trójkołowego.

Tabela nr 10: Złożone wnioski osób niepełnosprawnych Powiatu Gorzowskiego o dofinansowanie na przestrzeni lat 2016-2020.

	2016	2017	2018	2019	2020
Turnusy rehabilitacyjne	438	192	140	176	130
Sprzęt rehabilitacyjny, ortopedyczny i środki pomocnicze	513	347	322	369	326
Bariery architektoniczne, w komunikowaniu się oraz techniczne	33	32	38	46	24
Razem:	984	571	500	591	480

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PCPR w Gorzowie Wielkopolskim.

Turnusy rehabilitacyjne są zorganizowaną formą aktywnej rehabilitacji połączoną z elementami wypoczynku. Celem uczestnictwa w turnusie jest ogólna poprawa psychofizycznej sprawności oraz rozwijanie umiejętności społecznych uczestników, między innymi poprzez nawiązywanie i rozwijanie kontaktów społecznych, pobudzenie i rozwijanie zainteresowań, a także wyrobienie zaradności. Program turnusu powinien zawierać elementy rehabilitacji zgodnej z rodzajem schorzenia, obejmować zajęcia rehabilitacyjne, kulturalnooświatowe, sportowo-rekreacyjne oraz inne wynikające ze specjalistycznego rodzaju turnusu. Wydatki poniesione ze środków PFRON na realizację zadania przez ostatnich 5 lat przedstawia poniższa tabela. Na przestrzeni lat obserwuje się wzrost zainteresowania tą formą rehabilitacji osób niepełnosprawnych, ale z uwagi na znacznie ograniczone środki finansowe przekazywane przez PFRON w ciągu ostatnich lat dofinansowanie do tej formy wsparcia jest niewystarczające.

Tabela nr 11: Turnusy rehabilitacyjne.

Lp.	Wyszczególnienie	lata				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Liczba osób, które uzyskały dofinansowanie	111	113	87	88	83
2	Wartość dofinansowania w zł	92 354	97 536	79 042	86 393	88 556

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PCPR w Gorzowie Wielkopolskim

Dofinansowanie do zakupu sprzętu rehabilitacyjnego, ortopedycznego i środków pomocniczych w ostatnich latach stało się jednym z kluczowych zadań powiatu, związanych ze wsparciem codziennego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością oraz procesem usprawniania ich funkcjonowania w warunkach domowych. Z uwagi na środki PFRON, liczba dofinansowań do zakupu sprzętu rehabilitacyjnego oraz przedmiotów ortopedycznych w latach 2016-2019 była niewystarczająca w stosunku do potrzeb osób zainteresowanych.

Tabela nr 12: Zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny.

Lp.	Wyszczególnienie	lata				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Liczba osób, które uzyskały pomoc	293	221	206	240	275
2	Wartość dofinansowania w zł	346 323	289 247	300 130	401 356	488 348

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PCPR w Gorzowie Wielkopolskim

O dofinansowanie ze środków PFRON do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze mogą ubiegać się osoby będące osobami niepełnosprawnymi, w zależności od rodzaju dysfunkcji. Osoby te mają prawo do ubiegania się z Narodowego Funduszu Zdrowia (NFZ) o dofinansowanie do zakupu przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych, które są im niezbędne do codziennego funkcjonowania. W przypadku niepełnosprawnych dzieci o dofinansowanie zakupu przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych występują rodzice lub opiekunowie. Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Gorzowie Wielkopolskim dofinansowuje udział własny tych środków oraz zakup sprzętu rehabilitacyjnego w części określonej przepisami.

Dofinansowanie m.in. dotyczyło zakupu sprzętów takich jak:

- aparaty słuchowe,
- wkładki uszne,
- wózki inwalidzkie,
- pieluchomajtki,
- cewniki,
- worki,
- transmitery,
- pompy insulinowe,
- szkła korekcyjne,
- protezy,
- buty ortopedyczne,

- pionizatory,
- balkoniki,
- materace i poduszki p/odleżynowe.

Dofinansowanie do zakupu sprzętu rehabilitacyjnego dotyczyło m.in. zakupu:

- łóżek rehabilitacyjnych z oprzyrządowaniem,
- materacy rehabilitacyjnych,
- orbitrek, rower rehabilitacyjny,
- masażer rehabilitacyjny,
- drenaży limfatycznych

Dofinansowanie sportu, kultury i rekreacji – tego typu działanie zwiększa aktywność osób niepełnosprawnych i przyspiesza proces integracji społecznej. Dzięki możliwości dofinansowania ze środków PFRON osoby niepełnosprawne mogą organizować m.in. warsztaty plenerowe, imprezy integracyjne czy wyjazdy krajoznawcze.

Tabela nr 13: Dofinansowanie sportu, kultury, rekreacji i turystyki.

Lp.	Wyszczególnienie	lata				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Liczba dofinansowanych imprez	10	11	11	12	5
2	Liczba niepełnosprawnych uczestników	865	858	906	845	127
3	Wartość dofinansowania w zł	50 666	55 840	92 054	89 731	32 835

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PCPR w Gorzowie Wielkopolskim

Zainteresowanie tą formą rehabilitacji wśród organizacji pozarządowych, działających na rzecz osób z niepełnosprawnością na terenie naszego powiatu, utrzymuje się na stałym poziomie. Rok 2020 był w skali pozostałych lat słabszy z powodu sytuacji epidemiologicznej w kraju (COVID-19). Corocznie w złożonych wnioskach, zaplanowanych jest wiele interesujących imprez, angażujących należące do stowarzyszeń osoby z niepełnosprawnością.

Na terenie Powiatu Gorzowskiego funkcjonują dwa Warsztaty Terapii Zajęciowej w Kamieniu Wielkim i Chwałęcicach.

WTZ w Kamieniu Wielkim – obecnie w zajęciach uczestniczy 30 osób niepełnosprawnych, które posiadają aktualne orzeczenia o stopniu niepełnosprawności oraz wskazania do uczestnictwa w warsztatach. Jednostką prowadzącą jest Dom Pomocy Społecznej w Kamieniu Wielkim. Warsztat istnieje od 1995 r.,

WTZ w Chwałęcicach – w zajęciach uczestniczy 30 osób niepełnosprawnych, istnieje od 1995r. Jednostką prowadzącą jest Gmina Kłodawa.

Tabela nr 14: Warsztaty Terapii Zajęciowej.

Lp.	Wyszczególnienie	lata				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Liczba uczestników	60	60	60	60	60
2	Dofinansowanie PFRON	959 760	959 760	995 760	1 085 760	1 229 760
3	Koszty działania z uwzględnieniem wszystkich źródeł finansowania	1 066 400	1 066 400	1 106 400	1 206 400	1 366 400

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PCPR w Gorzowie Wielkopolskim

6. REHABILITACJA ZAWODOWA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Zadania z zakresu rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych są realizowane przez Powiatowy Urząd Pracy w Gorzowie Wielkopolskim. W ramach środków otrzymanych z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w odniesieniu do osób niepełnosprawnych, zarejestrowanych jako poszukujące pracy, niepozostających w zatrudnieniu dofinansowanie można pozyskać m.in. do:

1. Przyznania środków na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej lub wniesienia wkładu do spółdzielni socjalnej;

Osoba z niepełnosprawnością zarejestrowana w PUP jako bezrobotna albo poszukująca pracy niepozostająca w zatrudnieniu może otrzymać ze środków Funduszu jednorazowo środki na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej w wysokości określonej w umowie zawartej ze starostą, nie więcej jednak niż do

wysokości piętnastokrotnego przeciętnego wynagrodzenia, jeżeli nie otrzymała środków publicznych na ten cel. Środki przyznane na podjęcie działalności gospodarczej mogą być przeznaczone na zakup materiałów, towarów, narzędzi, maszyn, urządzeń, sprzętu komputerowego wraz z oprogramowaniem, innego sprzętu lub innych środków rzeczowych trwałego i nietrwałego użytku, mebli. Ponadto, można je przeznaczyć na: remont lub pozyskanie lokalu (np. czynsz), wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej. Wspomniane środki nie mogą być przeznaczone m.in. na: przejęcie działalności prowadzonej w tym samym zakresie, o otwarciu której wnioskuje osoba z niepełnosprawnością, zakup pojazdów samochodowych, opłaty administracyjne, podatki, koncesje, bieżące koszty utrzymania lokalu, składki ZUS, wynagrodzenia, leasing, koszty reklamy (z wyjątkiem szyldu firmowego), wydatki inwestycyjne obejmujące budowę, zakup ziemi i nieruchomości, zakup (odsprzedaż) urządzeń, materiałów, towarów, kiosków wolnostojących dokonywanych od członków rodziny, działalność w zakresie handlu obwoźnego oraz akwizycji i agencji.

W okresie od 2016r. do 2020r. tylko jedna osoba skorzystała z pomocy na samozatrudnienie (dofinansowanie w kwocie 20.000zł). Kluczowym czynnikiem braku zainteresowania tą formą pomocy może być konieczność prowadzenia opisanej powyżej działalności przez 24 miesiące (w przypadku dotacji na podjęcie działalności w ramach Funduszu Pracy osoba bezrobotna jest zobowiązana do prowadzenia działalności gospodarczej tylko przez 12 miesięcy).

Tabela nr 15: Jednorazowe dofinansowanie rozpoczęcia działalności gospodarczej, rolniczej lub wniesienia wkładu do spółdzielni socjalnej.

Lp.	Wyszczególnienie	lata				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Liczba osób, które uzyskały dofinansowanie	0	0	0	1	0
2	Wartość udzielonych dofinansowań w zł	0	0	0	20.000zł	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PUP w Gorzowie Wielkopolskim.

2. Zwrot kosztów przystosowania stanowiska pracy dla osób niepełnosprawnych stosownie do potrzeb wynikających z ich niepełnosprawności;

Z wnioskiem o udzielenie refundacji na wyposażenie stanowiska pracy dla osoby z niepełnosprawnością zarejestrowanej w PUP może wystąpić pracodawca. Refundacja ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych obejmuje udokumentowane koszty zakupu wyposażenia stanowiska pracy. Pracodawca, który przez okres co najmniej 36 miesięcy będzie zatrudniał osobę z niepełnosprawnością, zarejestrowaną w PUP jako bezrobotną albo poszukującą pracy niepozostającą w zatrudnieniu, może otrzymać, ze środków PFRON zwrot kosztów wyposażenia stanowiska pracy do wysokości piętnastokrotnego przeciętnego wynagrodzenia po złożeniu odpowiedniego wniosku. Zwrotowi nie podlegają koszty poniesione przez pracodawcę przed dniem zawarcia umowy. Warunkiem zwrotu kosztów wyposażenia stanowiska pracy jest uzyskanie, wydanej na wniosek dyrektora PUP, pozytywnej opinii Państwowej Inspekcji Pracy o przystosowaniu stanowiska pracy do potrzeb wynikających z niepełnosprawności osoby zatrudnionej na tym stanowisku.

Zwrot kosztów dokonywany jest na podstawie zawartej umowy, w której starosta określa szczegółowe warunki, jakie musi spełnić pracodawca aby uzyskać dofinansowanie. Zadaniem PUP z tego zakresu jest:

- kontrola prawidłowości realizacji zawartych umów,
- zwrot kosztów wyposażenia utworzonego dla osoby niepełnosprawnej stanowiska pracy stosownie do potrzeb wynikających z ich niepełnosprawności.

Tabela nr 16: Zwrot kosztów przystosowania stanowiska pracy.

Lp.	Wyszczególnienie	lata				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Ilość utworzonych stanowisk pracy dla ON	6	6	6	4	4
2	Wartość zwrotu kosztów utworzenia stanowisk pracy	164.000zł	200.000zł	195.000zł	125.000zł	140.000zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z PUP w Gorzowie Wielkopolskim

7. INSTYTUCJE SŁUŻĄCE REHABILITACJI OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Środowiskowy Dom Samopomocy – na terenie Powiatu Gorzowskiego działa pięć Środowiskowych Domów Samopomocy (Kostrzyn nad Odrą, Witnica, Santok, Brzozowiec, Bogdaniec). Uczestnikami są osoby niepełnosprawne, które z powodu obniżonej sprawności intelektualnej mają trudności w codziennym funkcjonowaniu. Formy terapii są dostosowane do indywidualnych możliwości i zainteresowań uczestników. Celem działalności Środowiskowych Domów Samopomocy jest wspieranie uczestników i ich rodzin oraz kompensowanie skutków niepełnosprawności w sferze zdrowia psychicznego, a także propagowanie modelu zdrowej rodziny poprzez:

1. stwarzanie warunków do nabycia umiejętności wykonywania podstawowych czynności życia codziennego, doskonalenia umiejętności nabytych oraz realizacja zadań życiowych;
2. podtrzymywanie i rozwijanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego życia;
3. zapewnienie miejsca pobytu, jednego gorącego posiłku dziennie, w tym dietetycznego zgodnie ze wskazówkami lekarza;
4. wsparcie psychologiczne i terapeutyczne- wsparcie w sytuacjach kryzysowych;
5. opiekę pielęgniarstwa i rehabilitację fizyczną;
6. integracje osób z zaburzeniami psychicznymi w społeczności lokalnej poprzez aktywizację zawodową i społeczną;
7. stymulowanie osobistego rozwoju poprzez opracowanie indywidualnego planu pomocy;
8. zapewnienie warunków do rozwoju samorządności uczestników;
9. umożliwienie udziału w terapii zajęciowej, indywidualnej, grupowej, grupach wsparcia, spotkaniach grupowych, wspieranie grup samopomocowych w zakresie zdrowia psychicznego;
10. zaspokajanie w miarę możliwości tych potrzeb, które wpływają w dużym stopniu na rozwój psychiczny: bezpieczeństwa, działania higieniczne, odżywiania, ruchu, odpoczynku, kontaktu, godności osobistej, kontaktu emocjonalnego, sensu życia, kulturalne;

11. umożliwienie realizacji potrzeb religijnych i kulturalnych;
12. zapobieganie stanom powodującym konieczność ciągłej opieki ze strony instytucji poprzez globalną rehabilitację środowiskową;
13. zróżnicowanie usług w zależności od możliwości psychofizycznych osób oraz ich potrzeb, oczekiwań, zainteresowań;
14. organizowanie spotkań i zajęć integracyjnych poza Środowiskowym Domem Samopomocy;
15. współpraca z rodzinami osób korzystających z działalności Domu, poradnictwo, informacja, wsparcie i pomoc w rozwiązywaniu problemów życiowych;
16. wspieranie grup samopomocowych;
17. uaktywnianie środowiska związane z propagowaniem i ochroną zdrowia psychicznego;
18. współpraca ze środkami masowego przekazu w celu propagowania ochrony zdrowia psychicznego;
19. współpraca z organizacjami społecznymi, stowarzyszeniami, fundacjami, kościołem, placówkami oświatowymi, kulturalnymi, samorządami lokalnymi w celu integracji osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin ze środowiskiem;
20. kształtowanie wobec osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin właściwych postaw społecznych a zwłaszcza zrozumienia, tolerancji, życzliwości a także przeciwdziałaniu ich dyskryminacji.

Dom Pomocy Społecznej - osobie wymagającej całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności, niemogącej samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu, której nie można zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych, przysługuje prawo do umieszczenia w domu pomocy społecznej. Osobę wymagającą tej formy wsparcia kieruje się do domu pomocy społecznej odpowiedniego typu, zlokalizowanego jak najbliżej miejsca zamieszkania osoby kierowanej, chyba, że okoliczności sprawy wskazują inaczej, po uzyskaniu zgody tej osoby lub jej przedstawiciela ustawowego na umieszczenie w domu pomocy społecznej.

Zgodnie z art.19 pkt 10 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej do zadań własnych powiatu należy prowadzenie i rozwój infrastruktury domów pomocy społecznej

o zasięgu ponadgminnym oraz umieszczanie w nich skierowanych osób. Domy pomocy społecznej świadczą usługi zgodnie z obowiązującym standardem określonym w Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 sierpnia 2012 r. w sprawie domów pomocy społecznej, do których należą:

- usługi bytowe, w ramach, których Dom zapewnia: wyżywienie, odzież, obuwie oraz utrzymanie czystości;
- usługi opiekuńcze polegające na udzielaniu pomocy w podstawowych czynnościach życiowych jak karmienie, mycie, pielęgnacja oraz pomoc w załatwianiu spraw osobistych;
- wspomagające polegające na umożliwianiu udziału w terapii zajęciowej, podnoszeniu sprawności i aktywizowaniu mieszkańców, umożliwieniu zaspokojenia potrzeb religijnych i kulturalnych, stymulowaniu nawiązywania, utrzymywania i rozwijania kontaktu z rodziną i społecznością lokalną.

Na terenie Powiatu Gorzowskiego funkcjonują dwa domy pomocy społecznej:

- Dom Pomocy Społecznej „Dom Seniora” w Kostrzynie nad Odrą przeznaczony dla osób w podeszłym wieku oraz dla osób przewlekle somatycznie chorych dysponujący 58 miejscami,
- Dom Pomocy Społecznej w Kamieniu Wielkim dla kobiet przewlekle psychicznie chorych dysponujący 103 miejscami.

Domy pomocy społecznej zlokalizowane na terenie Powiatu Gorzowskiego zaspokajają potrzeby nie tylko powiatu, ale również miasta Gorzowa Wielkopolskiego oraz powiatów ościennych m.in. Powiatu Myśliborskiego oraz innych z województwa lubuskiego.

Warsztat Terapii Zajęciowej - na terenie Powiatu Gorzowskiego funkcjonują dwa Warsztaty Terapii Zajęciowej (Chwałęcice, Kamień Wielki). Działalność Warsztatów w 90% finansuje PFRON, pozostałe 10% Powiat Gorzowski. Osoby Niepełnosprawne są kwalifikowane do uczestnictwa w Warsztacie w oparciu o wskazanie do terapii zajęciowej, zawarte w orzeczeniu o stopniu niepełnosprawności.

WTZ realizuje zadania w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej, zmierzające do ogólnego rozwoju i poprawy sprawności, niezbędnych do prowadzenia przez osobę

niepełnosprawną niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia - na miarę jej indywidualnych możliwości.

Realizacja przez WTZ zadań, odbywa się poprzez:

- 1) ogólne usprawnienie;
- 2) rozwijanie umiejętności, w tym wykonywania czynności życia codziennego oraz zaradności osobistej, przy zastosowaniu różnych technik terapii zajęciowej;
- 3) przygotowanie do życia w środowisku społecznym, w szczególności poprzez rozwój umiejętności planowania i komunikowania się, dokonywania wyborów, decydowania o swoich sprawach oraz rozwój innych umiejętności niezbędnych w niezależnym życiu, a także poprawę kondycji psychicznej i fizycznej;
- 4) rozwijanie psychofizycznych sprawności niezbędnych w pracy;
- 5) rozwijanie podstawowych oraz specjalistycznych umiejętności zawodowych, umożliwiających podjęcie pracy w zakładzie aktywności zawodowej lub innej pracy zarobkowej, albo szkolenia zawodowego.

Zadania Warsztatu Terapii Zajęciowej obejmują w szczególności:

- 1) stymulację rozwoju psychoruchowego, intelektualnego oraz społecznego uczestnika;
- 2) wyrabianie wrażliwości i sprawności w zakresie zmysłów oraz ich zintegrowanego funkcjonowania;
- 3) terapię psychologiczną;
- 4) terapię logopedyczną;
- 5) rozwijanie dojrzałości społecznej, w tym sprawności w samoobsłudze, zaradności osobistej i umiejętności współpracy i pełnienia różnych ról społecznych również w warunkach integracji;
- 6) rozwijanie umiejętności wykonywania różnych czynności wynikających z form terapii zajęciowej;
- 7) tworzenie warunków rozbudzania oraz zdobywania w zakresie ekspresji twórczej, kontaktu z kulturą oraz udział w rekreacji, w tym turystyce i sporcie;
- 8) usprawnianie ruchowe;

- 9) opiekę dostosowaną do potrzeb wynikających z wielorakiej niepełnosprawności, w szczególności: przemieszczanie, czynności fizjologiczne, utrzymanie higieny, spożywanie pokarmów, ubieranie, rozbieranie, ochronę przed niebezpieczeństwem, transport w miarę potrzeb i możliwości;
- 10) działania ułatwiające włączanie osób niepełnosprawnych, indywidualnie i grupowo, w życie środowiska lokalnego;
- 11) wspieranie psychiczne oraz poradnictwo życiowe dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin;
- 12) współpraca z różnymi służbami spoza WTZ w kompleksowym oddziaływaniu rehabilitacyjnym, psychofizycznym, edukacyjnym, opiekuńczym;
- 13) określanie potrzeb życiowych uczestników WTZ i przyczynianie się do tworzenia dla nich odpowiednich ofert aktywności, pomocy i wsparcia, w otwartym środowisku;
- 14) popularyzowanie potencjalnych możliwości i prawa do godnego życia osób niepełnosprawnych, m.in. przez organizowanie 'otwartych drzwi', wystaw, kiermaszu, prezentacji, uczestniczenie w życiu lokalnej społeczności, w imprezach zewnętrznych, delegowanie uczestników do kontaktów z władzami itd.

Specjalny Ośrodek Szkolno - Wychowawczy w Lipkach Wielkich jest placówką dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną. Uczniowie przyjmowani są na podstawie orzeczenia do kształcenia specjalnego, wydanym przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną z określeniem stopnia niepełnosprawności intelektualnej. Uczniom zamieszkałym poza Lipkami Wielkimi zapewnione jest miejsce w grupach wychowawczych Ośrodka. Placówka dysponuje własną stołówką i świetlicami. Wychowankowie mają do dyspozycji wyremontowane łazienki i natryski. W szkole istnieje pracownia komputerowa z dostępem do internetu. Do dyspozycji są dwie nowoczesne pracownie kucharskie do praktycznej nauki zawodu. Na terenie Ośrodka znajdują się: boiska sportowe do piłki nożnej, siatkówki, koszykówki, kometki, siłownia, sala do ćwiczeń gimnastycznych, zielone sale sportowe.

Celem pracy dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i rewalidacyjnej jest wszechstronny rozwój dzieci i młodzieży oraz przygotowanie ich do życia w społeczeństwie. Wymagania edukacyjne dostosowane są do indywidualnych potrzeb i możliwości intelektualnych każdego ucznia.

Placówka zapewnia edukację dla uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na niepełnosprawność intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym i znacznym w poszczególnych typach szkół:

- **Szkoła Podstawowa** klasy I – VIII; w tym zespoły edukacyjno-terapeutyczne,
- **Szkoła Branżowa I Stopnia** na kierunku: Kucharz, Ogrodnik,
- **Szkoła Przesposabiającej do Pracy** klasy I – III.

W Ośrodku prowadzone są zajęcia z zakresu:

- terapii logopedycznej – neurologopedycznej,
- terapii pedagogicznej,
- terapii Biofeedback,
- socjoterapii,
- opieki psychologicznej,
- zajęć z seksuologiem,
- gimnastyki korekcyjnej i rehabilitacji,

a także zajęcia wspomagające rozwój i uzdolnienia ucznia:

- treningi sportowe z wykwalifikowaną kadrą trenerską nastawioną na udoskonalanie umiejętności piłkarskich,
- warsztaty kulinarne,
- zajęcia muzyczno-taneczne,
- zajęcia komputerowe.

Powiatowa Społeczna Rada do Spraw Osób Niepełnosprawnych - została powołana przez Starostę Gorzowskiego.

Do zadań Powiatowej Rady należy:

- inspirowanie przedsięwzięć zmierzających do integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych,
- realizacja praw osób niepełnosprawnych,
- opiniowanie projektów programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych,
- ocena realizacji programów,
- opiniowanie projektów uchwał i programów przyjmowanych przez Radę Powiatu pod kątem ich skutków dla osób niepełnosprawnych.

8. ANALIZA SWOT DOTYCZĄCA PROBLEMATYKI OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W POWIECIE GORZOWSKIM

Mocne i słabe strony Powiatu Gorzowskiego

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Korzystne położenie geograficzne przy granicy polsko-niemieckiej.	Starzenie się populacji powiatu gorzowskiego oraz wzrost liczby osób niepełnosprawnych.
Dobrze rozwinięta współpraca Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie z gminnymi ośrodkami pomocy społecznej.	Słaby dostęp osób niepełnosprawnych do usług społecznych, występujące bariery uniemożliwiające ON dostęp do usług społecznych, medycznych i kulturalnych.
Dobra współpraca PCPR z innymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania z zakresu pomocy osobom niepełnosprawnym.	Niska aktywność środowiska do tworzenia grup samopomocowych i grup wsparcia dla osób niepełnosprawnych.
Wykwalifikowana i zaangażowana kadra PCPR.	Braki w lokalnym dostępie do specjalistycznej pomocy osobom niepełnosprawnym.
Wystarczająca do potrzeb liczba pracowników merytorycznych zatrudnionych w PCPR.	Niewystarczająca liczba miejsc pracy dla ON.
Punkt konsultacyjny w PCPR (radca prawny, psycholog, pedagog).	Niewystarczająca oferta innej pomocy i wsparcia osób niepełnosprawnych ze strony PUP.
Istniejąca infrastruktura w zakresie pomocy osobom niepełnosprawnym: 2 domy pomocy społecznej, 5 środowiskowych domów samopomocy, kluby seniora.	Brak dostatecznie rozwiniętej infrastruktury w zakresie pomocy osobom niepełnosprawnym.
Funkcjonowanie powiatowego zespołu ds. orzekania o niepełnosprawności.	Brak mechanizmów monitorowania niepełnosprawności.

Szybka reakcja na potrzeby osób niepełnosprawnych.	Wysoki procent osób niepełnosprawnych.
Możliwość samorealizacji osób niepełnosprawnych w różnych organizacjach i stowarzyszeniach.	Mała liczba podmiotów III sektora zajmujących się niepełnosprawnością.
Propagowanie idei wolontariatu oraz rozwój grup wsparcia dla osób niepełnosprawnych.	Zbyt mała dostępność do placówek opieki zdrowotnej.
Umiejętność pozyskiwania środków zewnętrznych.	Niska świadomość mieszkańców powiatu na temat skutków niepełnosprawności.
Dobra koordynacja prowadzonych przez PCPR działań. Zwiększenie integracji osób niepełnosprawnych ze środowiskiem lokalnym poprzez organizację imprez o charakterze sportu, kultury, turystyki i rekreacji.	Zbyt mały dostęp do specjalistycznej pomocy i terapii.
Realizacja przez PCPR programów w zakresie osób niepełnosprawnych.	Brak motywacji osób niepełnosprawnych do uczestniczenia w proponowanych programach.
Liczne rządowe oraz unijne programy wsparcia i integracji społecznej osób niepełnosprawnych.	Wycofywanie się osób niepełnosprawnych z życia publicznego.

Szanse i zagrożenia

SZANSE	ZAGROŻENIA
Zwiększenie dostępności wsparcia specjalistycznego dla osób niepełnosprawnych.	Nasilanie się problemów związanych z funkcjonowaniem osób z orzeczeniem o niepełnosprawności wynikających z pogorszenia się sytuacji gospodarczej.
Korzystanie ze środków rządowych oraz unijnych na zwalczanie wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych.	Niewystarczająca współpraca pomiędzy instytucjami pomocowymi w zakresie pomocy ON.

Szerokie partnerstwo instytucji pomocowych na rzecz osób niepełnosprawnych.	Występowanie zjawiska zmęczenia, niezadowolenia, bezsilności i bezradności społecznej.
Korzystne położenie geograficzne i komunikacyjne powiatu.	Trudna sytuacja ekonomiczna osób niepełnosprawnych.
Wysoka świadomość społeczna władz samorządowych.	Postępujący kryzys rodziny oraz wzrost niepełnosprawności.
Tworzenie i realizacja programów aktywizujących osoby niepełnosprawne.	Wykluczenie społeczne osób niepełnosprawnych.
Dostęp do nowoczesnych środków komunikowania się (internet, telefon komórkowy, faks).	Bezradność i bierność rodzin w rozwiązywaniu problemów związanych z niepełnosprawnością.
Wspieranie zatrudnienia osób niepełnosprawnych.	Ograniczenie możliwości rynku pracy dla osób niepełnosprawnych.
Aktywizacja osób niepełnosprawnych.	Ukrywanie niepełnosprawności przez rodziny.
Likwidowanie barier architektonicznych występujących w budynkach użyteczności publicznej.	Starzejące się społeczeństwo i wzrost liczby osób niepełnosprawnych.
Konkretne działania na rzecz osób niepełnosprawnych zapobiegające wykluczeniu społecznemu.	Niepełnosprawność, jako bariera w dostępie do oferty edukacyjnej, rekreacyjnej, sportowej i kulturalnej.
Koordinacja działań na rzecz osób niepełnosprawnych.	Niska świadomość społeczna na temat wiedzy o potrzebach i możliwościach osób niepełnosprawnych i starszych.
Efektywność i skuteczność działań na rzecz osób niepełnosprawnych.	Ograniczanie wsparcia finansowego i pomocy społecznej osób niepełnosprawnych przez PFRON.
Upowszechnienie informacji dotyczących praw i uprawnień osób niepełnosprawnych.	Słabo rozwinięty wolontariat i idea grup wsparcia na rzecz ON.
Programy na rzecz osób niepełnosprawnych Utworzenie ZAZ.	Mała ilość organizacji pozarządowych działających w sferze pomocy osobom niepełnosprawnym.

Działalność organizacji pozarządowych na rzecz osób niepełnosprawnych.	Wycofywanie się osób niepełnosprawnych z życia społecznego.
Promocja i wsparcie wolontariatu na rzecz ON.	Brak centralnego rejestru ON zamieszkałych na terenie Powiatu Gorzowskiego.
Współpraca instytucji publicznych z podmiotami III sektora w zakresie pomocy ON.	Brak dostępu do informacji (osoby niepełnosprawne ze środowisk o trudnej sytuacji ekonomicznej).
Stałe szkolenie i doskonalenie zawodowe pracowników pomocy społecznej.	Nieznikwidowane bariery architektoniczne w budynkach użyteczności publicznej.
Duża liczba podmiotów gospodarczych zdolnych do zatrudnienia osób niepełnosprawnych.	Niechęć korzystania występująca u osób niepełnosprawnych z programów PFRON i unijnych.
Realizacja programów mających na celu zapobieganie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych	Brak wsparcia osób niepełnosprawnych ze strony rodziny
Zwiększająca się świadomość osób na temat radzenia sobie w przypadku niepełnosprawności	Zaburzenia psychiczne, zaburzenia zachowania, depresje współistniejące z niepełnosprawnością

9. CELE GŁÓWNE I SZCZEGÓŁOWE PROGRAMU

Celem Głównym Programu jest wzmocnienie uczestnictwa osób niepełnosprawnych w lokalnym życiu społecznym poprzez wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałaniu ich wykluczeniu społecznemu w latach 2021 - 2026.

Cele szczegółowe zawarte w Programie wpisują się w zakres działań na rzecz osób niepełnosprawnych ujętych w Powiatowej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych i Wspierania Osób Niepełnosprawnych dla Powiatu Gorzowskiego na lata 2016 – 2026.

Wyznaczono cztery cele szczegółowej tj.:

- Rehabilitacja społeczna osób niepełnosprawnych.
- Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych.

-
- Ochrona, przestrzeganie i informacja o prawach osób niepełnosprawnych.
 - Wzmacnianie aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych.
 - Poprawa dostępności i wyrównanie szans edukacyjnych osób niepełnosprawnych.

CEL SZCZEGÓŁOWY NR I

Rehabilitacja społeczna osób niepełnosprawnych:

1. Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej określonych ustawą z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych:

- dofinansowanie do likwidacji barier architektonicznych,
- dofinansowanie do pobytu na turnusie rehabilitacyjnym,
- dofinansowanie do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze.

2. Realizacja programów i projektów na rzecz wsparcia osób niepełnosprawnych między innymi:

Realizacja pilotażowego programu „Aktywny samorząd”

- dofinansowanie do likwidacji barier transportowych,
- dofinansowanie do likwidacji barier w dostępie do uczestniczenia w społeczeństwie informacyjnym,
- dofinansowanie do likwidacji barier w poruszaniu się,
- pomoc w uzyskaniu wykształcenia na poziomie wyższym.

3. Integracja osób niepełnosprawnych ze środowiskiem lokalnym poprzez uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych i imprezach integracyjnych.

4. Prezentacja osiągnięć artystycznych, sportowych, naukowych osób niepełnosprawnych.

5. Rozwój bazy wsparcia środowiskowego dla osób niepełnosprawnych tj. WTZ, ŚDS, DPS, mieszkania chronione i inne.

6. Wspieranie wolontariatu i realizowania praktyk w instytucjach pomocy społecznych.

CEL SZCZEGÓŁOWY NR II

Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych

1. Realizacja zadań z zakresu rehabilitacji społecznej określonych ustawą z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych:
 - zwrot kosztów przystosowania stanowiska pracy dla osób niepełnosprawnych stosownie do potrzeb wynikających z ich niepełnosprawności;
 - dofinansowania dla pracodawców z tytułu zatrudnienia osoby niepełnosprawnej.
2. Promocja zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy.
3. Informowanie pracodawców o prawach i możliwościach zatrudnienia osób niepełnosprawnych.
4. Stworzenie możliwości osobom niepełnosprawnym do podnoszenia swoich kwalifikacji poprzez udział w projektach i programach.
5. Wsparcie w utrzymaniu aktywności zawodowej przez zapewnienie opieki dla osoby niepełnosprawnej nad osobą zależną.
6. Diagnoza możliwości.

CEL SZCZEGÓŁOWY NR III

Ochrona , przestrzeganie i informacja o prawach osób niepełnosprawnych.

1. Kształtowanie świadomości w zakresie dostrzegania problemów osób niepełnosprawnych.
2. Zwalczanie dyskryminacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy.
3. Informacje o aktualnych działaniach, projektach podejmowanych przez organizacje, instytucje na rzecz osób niepełnosprawnych.
4. Prowadzenie poradnictwa, doradztwa na temat potrzeb i problemów osób niepełnosprawnych.
5. Informacja na temat uprawnień osób niepełnosprawnych wynikających z innych przepisów prawa:
 - komunikacja;
 - karta parkingowa;
 - poczta;
 - telekomunikacja;
 - kultura i rekreacja itp.

CEL SZCZEGÓŁOWY NR IV

Wzmacnianie aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych.

1. Promocja zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy.
2. Informowanie pracodawców o prawnych możliwościach zatrudnienia osób niepełnosprawnych.
3. Wzmocnienie usług pośrednictwa pracy.
4. Wspieranie i promowanie samozatrudnienia osób niepełnosprawnych.
5. Wspieranie udziału osób niepełnosprawnych w stażach, szkoleniach, kursach zawodowych, pracach interwencyjnych.
6. Wspieranie tworzenia miejsc pracy przystosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych.
7. Stworzenie możliwości osobom niepełnosprawnym do podnoszenia swoich kwalifikacji poprzez udział w projektach i programach.
8. Wspieranie przedsięwzięć mających na celu podnoszenie kwalifikacji osób niepełnosprawnych.
9. Wsparcie w utrzymaniu aktywności zawodowej przez zapewnienie opieki dla osoby niepełnosprawnej nad osobą zależną.
10. Diagnoza możliwości i potrzeb w zakresie zatrudnienia osób niepełnosprawnych oraz skali bezrobocia wśród niepełnosprawnych.
11. Zapobieganie i zmniejszenie zjawiska dyskryminacji na rynku pracy z uwagi na ograniczenia zdrowotne i stopień niepełnosprawności.

CEL SZCZEGÓŁOWY NR V

Poprawa dostępności i wyrównanie szans edukacyjnych osób niepełnosprawnych.

1. Dostosowanie szkół działających na terenie powiatu do indywidualnych potrzeb uczniów niepełnosprawnych.
2. Pomoc materialna dla osób niepełnosprawnych podnoszących swoje wykształcenie na poziomie wyższym.
3. Wyrównanie szans w dostępie do edukacji na poziomie podstawowym, gimnazjalnym, ponadpodstawowym (ponadgimnazjalnym) i wyższym o charakterze integracyjnym dla niepełnosprawnych dzieci, młodzieży i dorosłych.
4. Wspieranie kształcenia ustawicznego dorosłych osób niepełnosprawnych.
5. Wspieranie innowacyjnych rozwiązań edukacyjnych na rzecz osób niepełnosprawnych.

10. CZAS TRWANIA I ADRESACI PROGRAMU

Termin rozpoczęcia: 1 stycznia 2021 r.

termin zakończenia: 31 grudnia 2026 r.

Program jest adresowany do:

- osób niepełnosprawnych,
- rodzin osób niepełnosprawnych,
- instytucji i organizacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych.

11. MONITOROWANIE

Niniejszy Program ma charakter otwarty i perspektywistyczny, wytacza w sposób ogólny kierunki realizacji zdefiniowanych celów. Prace nad realizacją celów i kierunków działań Programu powinny być prowadzone w sposób ciągły, co może oznaczać w przyszłości aktualizację Programu w zależności od zachodzących zmian. Program w celu osiągnięcia zakładanych rezultatów i jak największej efektywności planowanych oddziaływań musi być poddawany monitoringowi i ewaluacji. Prowadzenie ewaluacji jest konieczne ze względu na możliwość pojawienia się nowych okoliczności i problemów, których nie można było przewidzieć i zaplanować podczas opracowania Programu, a które należy uwzględnić podczas jego trwania

Realizacja Powiatowego Programu Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2021-2026 monitorowana będzie:

- w zakresie rehabilitacji społecznej – w rocznych sprawozdaniach Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie,
- w zakresie rehabilitacji zawodowej – w sprawozdaniach Powiatowego Urzędu Pracy.

12. PODSUMOWANIE

Opracowanie Powiatowego Programu Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych na lata 2021-2026 stanowi kolejny dokument strategiczny, który wskazuje konkretne działania, mające na celu poprawę jakości życia osób niepełnosprawnych z terenu Powiatu

Gorzowskiego. Program został opracowany na bazie doświadczeń wynikających z realizacji Programu w latach 2017-2019 oraz bieżącej analizy problematyki osób niepełnosprawnych. Dążenie do poprawy sytuacji osób niepełnosprawnych oraz zmiana społecznego sposobu myślenia i postaw wobec osób niepełnosprawnych stanowiło punkt wyjścia do opracowania niniejszego Programu. Program wyznacza kierunki działania powiatowej polityki w obszarze osób niepełnosprawnych. Realizacja zadań określonych w Programie uzależniona będzie w dużym stopniu od możliwości finansowych jednostek samorządowych i innych podmiotów działających w obszarze osób niepełnosprawnych. Ważną rolę odgrywają również sami adresaci programu, tj. osoby niepełnosprawne i ich rodziny, gdyż od ich aktywnej postawy zależy powodzenie realizacji zamierzonych działań. Realizacja programu, w swych założeniach, ma doprowadzić do rozbudzenia świadomości osób niepełnosprawnych o możliwościach wykorzystania swojego potencjału w celach zawodowych, oraz pracodawców o korzyściach, wynikających z zatrudniania osób niepełnosprawnych. Docelowo, poprzez zwiększenie aktywności zawodowej, Program powinien przyczynić się do zanikania stereotypów na temat osób niepełnosprawnych oraz likwidowania barier przy ich zatrudnianiu. Skorelowane działania, podejmowane poprzez założenia programowe, w które włączone będą zarówno osoby niepełnosprawne, pracodawcy, jak i instytucje działające na rzecz poprawy sytuacji osób niepełnosprawnych, mogą korzystnie wpłynąć na rozwój lokalnego rynku pracy oraz poprawę sytuacji społeczno-zawodowo-ekonomicznej tych osób.

Spis tabel:

Tabela nr 1: Informacja o liczbie osób, którym udzielono świadczeń z OPS ze względu na niepełnosprawność.

Tabela nr 2: Liczba osób bezrobotnych niepełnosprawnych w Powiecie Gorzowskim w latach 2016-2020.

Tabela nr 3: Stan bezrobotnych niepełnosprawnych według miejsca zamieszkania miasto-wieś w latach 2016-2020.

Tabela nr 4: Wykształcenie osób bezrobotnych niepełnosprawnych z Powiatu Gorzowskiego w latach 2016-2020.

Tabela nr 5: Liczba wniosków przyjętych w Powiecie Gorzowskim do rozpatrzenia.

Tabela nr 6: Liczba wniosków przyjętych przez PZON według celu złożenia wniosku.

Tabela nr 7: Liczba wydanych orzeczeń o niepełnosprawności bądź też orzeczeń o stopniu niepełnosprawności.

Tabela nr 8: Liczba wydanych legitymacji osoby niepełnosprawnej.

Tabela nr 9: Pomoc na likwidację barier architektonicznych, technicznych i w komunikowaniu się.

Tabela nr 10: Złożone wnioski osób niepełnosprawnych Powiatu Gorzowskiego o dofinansowanie na przestrzeni lat 2016-2020.

Tabela nr 11: Turnusy rehabilitacyjne.

Tabela nr 12: Zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze i sprzęt rehabilitacyjny.

Tabela nr 13: Dofinansowanie sportu, kultury, rekreacji i turystyki.

Tabela nr 14: Warsztaty Terapii Zajęciowej.

Tabela nr 15: Jednorazowe dofinansowanie rozpoczęcia działalności gospodarczej, rolniczej lub wniesienia wkładu do spółdzielni socjalnej.

Tabela nr 16: Zwrot kosztów przystosowania stanowiska pracy.
